

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

УДК 02(477)"19"(092)

Ірина Черняк,
здобувач Київського національного
університету культури і мистецтв

Основні напрями наукових досліджень О. Сокальського

У статті проаналізовано основні напрями наукових досліджень відомого вченого О. Сокальського в галузі бібліотекознавства та значення його доробку для розвитку науки.

Ключові слова: О. Сокальський, учений, напрями, процес, наука, дослідження, навчальний посібник, бібліотека, бібліотекознавство.

Актуальність. Інтенсивному розвитку бібліотечної справи в 60-х — на початку 70-х рр. XX ст. сприяла політика "хрущовської відлиги", що зумовило зростання кількості бібліотечних установ у країні та підвищення попиту на бібліотечну освіту. Помітною постаттю у тогочасному культ-освітньому середовищі був Олексій Степанович Сокальський (1918—1991) — талановитий учений, педагог, організатор, діяльність якого впродовж багатьох років була спрямована на розвиток бібліотечної справи, освіти й бібліотекознавства.

У попередніх публікаціях автора досліджено життєвий шлях О. Сокальського, проаналізовано наукову спадщину, однак поза увагою залишилися доробок у галузі бібліотекознавства та основні наукові напрями, над якими він працював. Аналіз праць О. Сокальського, їхнього значення в контексті практичного застосування дадуть змогу оцінити внесок фахівця у розвиток науки, чим і зумовлена *актуальність* розвідки.

Мета статті — виявити та проаналізувати основні напрями наукових досліджень українського бібліотекознавця О. Сокальського, висвітлити їхнє значення для розвитку бібліотечної галузі.

Передбачено виконання таких *завдань*:

- дослідити погляди вченого на бібліотекознавство як науку;
- з'ясувати, яке значення приділяв учений історії бібліотечної справи та її ролі в розвитку науки;
- проаналізувати бачення науковцем шляхів удосконалення бібліотечних фондів і каталогів;
- розглянути внесок фахівця у справу автоматизації та механізації бібліотечних процесів.

Аналізуючи науковий доробок О. Сокальського, виокремимо основні напрями його досліджень: бібліотекознавство як наука та його складники, історія бібліотечної справи, організація бібліотечних фондів і каталогів, автоматизація і механізація бібліотечних процесів.

До питань вивчення історії бібліотечної справи О. Сокальський ставився з особливою відповідальністю, про що свідчить кількість доповідей, виступів на конференціях, лекційних курсів, у яких він репрезентував власне бачення етапів розвитку книгозбірень радянських часів. Цій тематиці присвячено низку статей: "Основа работы библиотеки" (1964) [3], "Развиток библиотечной справи в Украине" (1970) [4], "Деякі питання бібліотечного будівництва в зв'язку з науково-технічною революцією" (1974) [5] тощо.

Великого значення О. Сокальський надавав науково-теоретичному рівню викладання спеціальних дисциплін бібліотекознавчого циклу, а також дослідженням у цій царині [1]. Охоче підтримував створення авторської групи за ініціативи Л. Одинокі, А. Кондрашової щодо введення до навчального плану спецкурсу "Історія бібліотечної справи України" (з 1972 р.) [2], який надалі став повноцінною навчальною дисципліною і викладався на всіх спеціальностях бібліотечного факультету.

Завдяки зусиллям науковців було підготовлено низку збірників, статей, проведено конференції з окресленої проблематики. Історико-бібліотечні питання стали провідними темами наукових студій викладачів, аспірантів, студентів. Як свідчать проаналізовані джерела, вивчення історії бібліотекознавчої справи України як складової бібліотекознавства було започатковано саме за ініціативою О. Сокальського. Цей напрям досліджень актуальний і нині.

Наступний аспект, над яким працював О. Сокальський, — бібліотекознавство як наука. Учений здійснював спроби з'ясувати предмет дослідження бібліотекознавства, його зв'язок із суміжними дисциплінами, а найголовніше — дати визначення бібліотекознавства як науки. Вчений довів, що бібліотекознавство переросло емпіричний рівень розвитку, і настав час піднімати його на вищий теоретичний і практичний щабель. Цій тематиці присвячено публікації: "Основа работы библиотеки" (1964) [3], "Книга и библиотека будущего" (1968) [6], "Развиток библиотечной справи в Украине" (1970) [4], "Бібліотекознавство як загальна наука" (1974); доповіді на конференціях: "Библиотековедение как наука" (1967, 1973) [7], "Все свободное время — книге" (1969) [8].

Грунтовний аналіз проблеми та власні погляди на науку О. Сокальський виклав в унікальному на той час виданні "Організація бібліотечної справи", що побачило світ 1970 р. [9]. У навчальному посібнику автор розкрив основні принципи бібліотечного будівництва; з'ясував роль книгозбірень у розвитку науки, техніки, культури; значну увагу приділив організації планомірної мережі бібліотек, підготовці та перепідготовці бібліотечних працівників [9, с. 5].

У вступній частині О. Сокальський наводить визначення бібліотекознавства як науки і зауважує, що питанням належності цієї дисципліни вчені переймалися давно. Уперше термін "бібліотекознавство" вжито в XIX ст. у працях М. Шреттінгера, який під цим поняттям розумів сукупність

усіх знань про бібліотеку [9, с. 5]. Для прикладу автор наводить твердження відомого бібліотекознавця О. Чубар'яна, котрий зазначає, що багато науковців відносять бібліотекознавство до книгознавства, тоді як це окремі галузі знань. О. Чубар'ян визначає бібліотекознавство як науку, проте не наводить визначення, обмежуючись формулюванням предмета [9, с. 18].

Отже, на підставі вивчення й аналізу поглядів вітчизняних і зарубіжних учених щодо бібліотекознавства, О. Сокальський наводить власну дефініцію: "Бібліотекознавство — наука про закономірності розвитку, зміст і методи роботи бібліотек як специфічного засобу організації громадського користування книгою з метою формування світогляду людини в конкретних історичних умовах... Предметом дослідження бібліотекознавства як науки мусить бути комплекс питань, пов'язаних з роботою самої бібліотеки" [9, с. 19].

У ґрунтовній праці "Організація бібліотечної справи" проаналізовано принципи бібліотечного будівництва в СРСР, мережа, організація, особливості діяльності масових бібліотек для дорослих і дітей, наукових бібліотек універсального профілю, спеціальних книгозбірень [1, с. 31]. Навчальний посібник був незамінним джерелом інформації для студентів закладів культури, викладачів та бібліотечних працівників. Його зміст зберіг актуальність й донині.

Питання вдосконалення фондів і каталогів бібліотек, комплектування різноманітними видами літератури, укладання описів при централізованій каталогізації, організації єдиного алфавітного каталогу тощо — ще один із напрямів наукових досліджень О. Сокальського. За твердженням ученого, ця проблема є однією із головних у бібліотечній справі, адже "правильно складені каталоги дають змогу читачам всебічно використовувати бібліотечні фонди, орієнтуватися в них і підбирати собі потрібну літературу" [9, с. 22].

Зрозумілим є вибір теми дисертаційної роботи О. Сокальського — "Науково-педагогічні основи вивчення питань організації бібліотечних фондів", над якою він почав працювати ще в аспірантурі, а успішно захистив у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка 1966 р. [10]. Окремлені в дослідженні питання фахівець неодноразово порушував і в статтях бібліотекознавчого змісту в 1950-х — на початку 1960-х рр. [11; 12]. Автор розробив навчальний курс, якому надавав важливого значення у справі підготовки кваліфікованих бібліотечних працівників, визнавши його як "теоретичний" і водночас "прикладний, практичний" [11, с. 36].

У співавторстві з В. Туровим 1951 р. уклав методичні вказівки до вивчення курсу "Організація бібліотечних фондів і каталогів", а упродовж 1955—1957 рр. підготував чотири випуски цього посібника [13; 14; 15; 16]; за два роки, також разом із В. Туровим, підготував підручник "Організація алфавітного і систематичного каталогу в масових бібліотеках" [1, с. 31]. Унікальним на той час було видання навчального посібника "Бібліотечні фонди і каталоги" (1966) [17]. До колективної праці О. Сокальський запросив відомих фахівців бібліотечної галузі С. Тамма і В. Турова. У виданні вперше висвітлено питання комплектування бібліотечних фондів і каталогів, подано відомості щодо нових методів організації бібліотечних каталогів [17, с. 22]. Посібник отримав схвальну оцінку студентів, викладачів культурно-освітніх училищ і працівників книгозбірень.

Проблематику удосконалення бібліотечних фондів і каталогів О. Сокальський висвітлює у публікаціях "Наочність в організації фондів" (1956) [18], "Основа роботи бібліотек" (1964) [3], "Книга должна найти читателя" (1964) [19], "Збереження й реставрація книжкового фонду" (1965) [12].

Для ефективного розвитку бібліотекознавства та бібліотекознавчої діяльності велике значення мали питання автоматизації й механізації бібліотечних процесів, які роз-

робляв О. Сокальський. Цей напрям спричинив своєрідний технічний "переворот" у бібліотечній справі, адже запропоновані процеси автоматизації значно полегшували роботу працівників книгозбірень. Постала потреба розробити нові, удосконалені засоби для швидкого перегляду друкованої продукції [20, с. 28—29]. Розуміючи переваги інновації, учений 1959 р. у спільному із В. Туровим дослідженні "Про механізацію бібліотечної роботи" оприлюднив інформацію про сконструйовану ними машину для переобліку книжкових фондів. У статті детально охарактеризовано її роботу, функції та можливості. Зручність винаходу полягала в тому, що за допомогою лише двох працівників можна було швидко й точно звірити фонд сільської, невеликої районної бібліотеки чи її відділу [20, с. 28].

Згодом О. Сокальський запропонував "створити в республіці спеціальний центр для досліджень і запровадження механізації в галузі бібліотекознавчої та бібліографічної роботи, залучивши висококваліфікованих фахівців, спеціалістів з питань електроніки, телемеханіки та інших точних наук" [20, с. 29]. Учений був упевнений, що "механізація бібліотечних процесів буде застосовуватися дедалі більше. Її слід застосовувати не як самоціль, а як важливий засіб підвищення ефективності бібліотечної роботи". Фахівець передбачав, що саме машини допоможуть швидше шукати інформацію та передавати її на будь-яку відстань [6, с. 31].

О. Сокальський співпрацював зі спеціалістами в галузі механізації та автоматизації, був ініціатором створення кафебри науково-технічної інформації, особисто займався питанням добору персоналу та потрібної апаратури [1, с. 31]. Під його керівництвом до навчальних планів студентів напряму "Технічні бібліотеки та органи науково-технічної інформації" введено відповідні дисципліни.

Практичну користь від впровадження процесів автоматизації та механізації О. Сокальський довів у публікаціях "Секції механізованого стелажу" (1969) (патент на винахід № 242351), "Автоматизація процесів збереження та пошуку друкованої продукції як засіб підвищення ефективності бібліотек" (1970), "Опора для секции механизированного хранения" (у співавторстві з Л. Амлінським) (1970) (патент на винахід № 1455204). Учений наголошував, що майбутній прогрес і стрімкий розвиток бібліотечної галузі залежать від використання механізованих пристроїв, прискорення та поліпшення передачі інформації; автоматизовані процеси є необхідними помічниками бібліотечних працівників, адже їхні можливості дають змогу не лише уникнути технічних помилок, а й значно спростити пошук потрібної літератури.

Отже, проаналізувавши основні напрями наукових досліджень О. Сокальського, можна зробити висновок, що його діяльність була спрямована на вивчення, розвиток та вдосконалення бібліотекознавства як науки та її окремих складників. Академічний доробок ученого є гідним внеском до бібліотечної науки, який не втрачає актуальності й сьогодні.

Список використаної літератури

1. Новальська Т. В. Вчений, організатор, педагог / Т. В. Новальська // Бібліотечна планета. — 2009. — № 4. — С. 30—32.
2. Новальська Т. В. Згадуючи про вчителя і колегу / Т. В. Новальська // Бібліотечна планета. — 2010. — № 1. — С. 37—40.
3. Сокальський О. С. Основа роботи бібліотеки: до питання про організацію й розстановку книжкового фонду / О. С. Сокальський // Соц. Культура. — 1964. — № 2. — С. 29—30.
4. Сокальський О. С. Розвиток бібліотечної справи в Україні / О. С. Сокальський / 36. Бібліотеки СССР. — 1970. — С. 18.
5. Сокальський А. С. Некоторые вопросы библиотечного строительства в связи с научно-технической революцией / Доклад на науч. конф. КГИК. — 1974. — С. 12.
6. Сокальський О. С. Книга і бібліотека майбутнього / О. С. Сокальський // Соц. культура. — 1968. — № 4. — С. 30—31.

7. Сокальський А. С. Библиотековедение как наука / А. С. Сокальський // Доклад на науч. конф. КГИК. — 1973. — С. 5.
8. Сокальський А. С. Все свободное время — книге / Библиотеки, в которых работал В. И. Ленин / Соц. культура. — 1969. — № 9. — С. 12.
9. Сокальський О. С. Організація бібліотечної справи / О. С. Сокальський. — Харьков : Книж. палата УРСР, 1970. — С. 230.
10. Сокальський А. С. Научно-педагогические основы изучения вопросов организации библиотечных фондов : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Алексей Степанович Сокальський ; Киевський державний університет ім. Т. Г. Шевченка. — Киев, 1966. — 15 с.
11. Сокальський О. С. Фахові дисципліни — основа навчання: про деякі питання викладання курсу "Організація бібл. фондів і каталогів у культурних училищах" / О. С. Сокальський // Соц. культура. — 1962. — № 7. — С. 36—37.
12. Збереження та реставрація книжкового фонду / О. С. Сокальський // Соц. культура. — 1965. — № 5. — С. 13—14.
13. Сокальський О. С. Організація бібліотечних фондів і каталогів. (На допомогу заочникам бібліотечних відділів технікумів підготовки культпросвітпрацівників) / О. С. Сокальський, В. М. Туров. — Вип. 1. — Київ, 1955. — 120 с.
14. Сокальський О. С. Організація бібліотечних фондів і каталогів. (На допомогу заочникам бібліотечних відділів технікумів підготовки культпросвітпрацівників) / О. С. Сокальський, В. М. Туров. — Вип. 2. — Київ, 1956. — 96 с.
15. Сокальський О. С. Організація бібліотечних фондів і каталогів. (На допомогу заочникам бібліотечних відділів технікумів підготовки культпросвітпрацівників) / О. С. Сокальський, В. М. Туров. — Вип. 3. — Київ, 1957. — 96 с.
16. Сокальський О. С. Організація бібліотечних фондів і каталогів. (На допомогу заочникам бібліотечних відділів технікумів підготовки культпросвітпрацівників) / О. С. Сокальський, В. М. Туров. — Вип. 4. — Київ, 1956. — 84 с.
17. Сокальський О. С. Бібліотечні фонди і каталоги / О. С. Сокальський, Є. П. Тамм, В. М. Туров. — Київ : Вища школа, 1966. — 363 с.
18. Сокальський О. С. Наочність в організації бібліотечних фондів / О. С. Сокальський // Соц. культура. — 1963. — № 2. — С. 28—30.
19. Сокальський А. С. Книга должна найти читателя / А. С. Сокальський // Соц. культура. — 1964. — № 11. — С. 3—6.
20. Сокальський О. С. Про механізацію бібліотечної роботи / Сокальський О. С. // Соц. культура. — 1959. — № 10. — С. 28—29.

В статті проаналізовані основні напрями наукових досліджень відомого ученого А. Сокальського в галузі бібліотекознавства та значення його спадщини для розвитку науки.

The article analyzes the main directions of scientific researches of the famous scientist O. Sokalskiy in library science. We identified the materials of scientific results which have shown a significant role in the development of science.

Надійшла до редакції 2 серпня 2016 року

УДК 37.091.113(477)"1816/1907"(092)

*Віра Іващенко,
завідувач сектору ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*

Життя і педагогічна діяльність М. Чалого (1816—1907)

У статті висвітлено життєвий шлях українського літературознавця М. Чалого, проаналізовано роки професійного становлення як педагога, керівника-організатора, культурно-освітнього діяча. Розкрито творчий доробок та документи про нього, що зберігаються у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: український педагог, Новгород-Сіверська гімназія, Київський університет, 2-га Київська гімназія, Білоцерківська гімназія, Ніжинський лицей князя Безбородька.

У вересні 2016 року виповнюється 200 років від дня народження українського педагога, культурно-освітнього діяча, патріота, учасника руху за створення й поширення недільних шкіл в Україні Михайла Корнійовича Чалого.

"Шкільний світ взагалі представляє багато цікавого для спостереження за людською природою у всій її первісності", — зазначав французький реаліст Е. Золя. Становлення й учителювання М. Чалого тісно пов'язано з історією вітчизняного просвітництва в період найбільших змін в організації навчальних закладів з 1828 до 1871 року, що проводилися без визначеної системи і були тимчасовими, "паліативними заходами", "у вигляді експерименту". Як зауважував педагог, "з огляду на своє минуле й підсумовуючи особисту педагогічну діяльність, мимоволі переконалися, що й сам навчався близько 20 років і більше 30 років навчав інших — не більш як "у вигляді експерименту" [1].

Мета статті — висвітлити життєвий і професійний шлях українського педагога, літературознавця, громадсько-культурного діяча М. Чалого, розкрити та популяризувати його творчий доробок, документи про нього, що зберігаються у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Народився Михайло Корнійович Чалий 24 вересня 1816 р. у Новгород-Сіверському — одному з найдавніших міст слов'янського світу в сім'ї збіднілих міщан: "З самого раннього дитинства я полюбив природу самовідданою, несвідомою любов'ю; в ній одній знаходив я відряду, забувши всі тяготи свого існування" [1, с. 20]. Батько не скінчив і гімназії, служив дрібним урядовцем, потроху спивався, мати була селянкою. Сім'я біднішала, і лише дідусь не давав єдиному онуку занепасти себе. Саме Олексій Іванович, який був шанованою людиною у місті, прищепив хлопчику почуття національної свідомості, любові до вітчизни, став першим "вихователем" майбутнього педагога. Дідусь оповідав малому Михайлу казки, читав Печерський патерик, навчав пісень, водив рибалити до Десни. "Моя любов до України, дякуючи цьому столітньому дідусю, укорінилася в мені в самому ніжному віці. Дякуючи поетичним розповідям про давнину, я відчув себе українцем з перших проблісків пізнання" [1, с. 16].

Початкову освіту в рідному місті діти здобували здебільшого у дядка, із "залізних лап" котрого рідко хто виходив здатним для подальшого навчання. Але мати, яка